Historien til Molbekktjernet

Av Solveig Haug Urdal, Egil Jensen, Ernst S. Andersen, Edmund Schilvold

---

Dra til Molbekktjernet en klar og stille natt i juni, når klokka så vidt har passert midnatt, og du vil oppleve noe av det Kittelsen manet fram i sine tegninger av norsk natur – stemninger så sterke at du kunne sverge på at du har entret en annen verden enn den du kjenner fra det daglige.

Gå til tjernets søndre ende, og sett deg ned ved bredden, og du vil se vannet ligge som en speiling av den glødende blå himmelen i nord, en speiling rammet inn av den mørklagte skogen omkring, der nattebrisen rasler i bladene.

Svarte spir strekker seg mot det uendelige langt der oppe – mot den mørkeblå sommernatten, som henger som et ulmende slør foran universet, og bare lar de sterkeste av stjernene bortenfor bryte igjennom og funkle mot øyet ditt.

Fra vannspeilet stiger en langsom, gjennomskinnelig tåkedis. Den samler seg i vikene, stiger opp i lufta og blir hengende som spindelvev i de mørke skyggene.

Ser du noe der borte? Er det ikke som om det står en skikkelse og stirrer på deg fra skogbrynet der borte? Du rister på hodet av tanken, slår den fra deg som tull og tøys. Vel, vel. Du kan riste på hodet alt du orker. Innerst inne er du i tvil. Innest inne lurer du på om ikke det er noe der borte likevel. Noe som venter på akkurat deg.

Men skjønnheten, det sublime, stråler mot deg. Du glemmer de ubehagelige tankene – for en stund. Det kan ikke være noe ondt på et så vakkert sted som dette. I en så fredfull stund som denne.

Plutselig skvetter du til. I det halvsvarte vannet foran deg sprer det seg tydelige, sirkelrunde ringer. Som om noe nettopp stakk hodet opp for å puste, eller for å studere deg, og så dukket ned i dypet igjen, uten at du la merke til det.

Du blir oppmerksom på de store flakene av blader – vannliljer – som flyter på det glinsende vannet. Er det ikke som om de skjelver litt – litt mer enn den svake nattebrisen skulle tilsi? Du begynner å tenke på de lange røttene som strekker seg nedover i vannet under dem. Er det noe der nede som svømmer forbi dem og får bladene til å røre seg – svømmer slik et rovdyr svømmer mot sitt bytte?

Men natten er kort nå i juni. Ikke før er den kommet, så er den på vei bort igjen. Det har gått en time allerede. Det har alt begynt å lysne. Himmelen i nord er mer lysegul og rosa enn blå nå. Snart vil fuglene begynne å synge. Du har aldri vært gladere for at Molbekktjernet er til, og du undrer deg over dets historie. Det virker så naturlig. Men uten menneskets oppfinnsomhet ville det aldri ha eksistert.

Mystiske stedsnavn

De eldste opplysningene vi har om Molbekk-området, er de som er tegnet inn på

et såkalt milekart fra 1776. Dette kartet er forholdsvis detaljert, og meget godt bevart, og viser at det i 1770-årene ikke fantes noe tjern av betydning der Molbekktjernet ligger i dag. Derimot lå det en myr der, på kartet kalt ”Mollebeck Mÿhr”.

Det er selvfølgelig mulig at det kan ha vært noe åpent vann i området, men myr var utvilsomt den dominerende naturtypen på stedet.

Sør for ”Mollebeck Mÿhr”, på østsiden av den nordre delen av ”Røsaas”, og vest for veien mellom Moss og Christiania, er det tegnet inn nok en myr, kalt ”Ellebougis Mÿhr”. På dette stedet ligger det fortsatt en myr den dag i dag, og vi må anta at denne myra er identisk med den nevnt over, selv om navnet på 1776-kartet for lengst er gått ut av bruk.

Men alle myrer er i større eller mindre grad utsatt for gjengroing, og vi kan derfor regne med at ”Ellebougis Mÿhr” var en del større i 1776. Ifølge Ernst S. Andersen var det for noen tiår siden et parti med åpent vann, et lite tjern, i midten av ”Ellebougis Mÿhr”, men i dag er dette tjernet helt forsvunnet.

Hva det uvanlige navnet, ”Ellebougis Mÿhr” alluderer til, kan vi bare spekulere på. Er det snakk om et trekk ved landskapet, eller et personnavn? Det synes ikke utenkelig at vi har å gjøre med en sammensetning av jentenavnet ”Elle”, som er en variant av ”Helene”, og etternavnet ”Bougi”, muligens av fransk opprinnelse, og at myra er oppkalt etter denne ”Elle Bougi”, muligens fordi hun druknet eller på annen måte omkom der.

Det er også være at navnet er satt sammen av jentenavnet ”Elle” og ordet ”bog”, som betyr kant eller side, og at denne hypotetiske ”Ellebogen” er den bratte, nordre delen av Røysåsen, som jo ligger like ved siden av myra.

”Ellebougis Mÿhr” er i alle tilfelle hovedkilden til Molbekken, som i 1776 rant ut i ”Mollebeck Mÿhr”, og derifra sørvestover, ned til Mossesundet.

Navnet Molbekk, eller ”Mollebeck”, henspiller trolig på det faktum at dette er en bekk med høyt humus-innhold, altså et høyt innhold av ”mold”, som jo er et synonym for jord.

En noe mer fantasifull tolkning kunne være at den første delen av navnet, ”mol” eller ”moll”, ikke har noe med ”mold” å gjøre, men er knyttet til stemningen på stedet, eller til lyden av bekken, og at ”moll” betyr det samme som det gjør i ordet ”mollstemt” – mørkt, sørgmodig, melankolsk.

Nå er det sjelden stedsnavn er så poetiske, men dersom dette skulle være den egentlige betydningen, er den utvilsomt treffende, selv den dag i dag, og i 1770-årene oppfattet man nok Molbekk-området som enda mørkere og mer mystisk enn man gjør nå.

En tredje tolkning kunne ta utgangspunkt i ordet ”molbakke”, som vanligvis betegner en bratt skråning, en overgang fra grunt til dypt vann, i sjøen utenfor et strandområde. Hvis det er en slik type ”mol” som er opprinnelsen til bekkenavnet, da må ”Molbekk” bety enten ”bekken som renner ut ved en molbakke”, noe som passer ganske godt med de lokale forholdene i Mossesundet, eller rett og slett

”bekken som renner ned en bratt skråning”.

Vi kan også nevne det norrøne ”mǫl”, som sies å bety ”en banke av småstein i strandkanten”.

Fra Molbekk til England

Det var dette vassdraget som Theodor Peterson kastet sine øyne på da han i 1870-årene skulle utvide virksomheten til familiefirmaet M. Peterson & Søn med eksport av isblokker til England, til bruk i datidens ”kjøleskap”. Peterson trengte en isdam, helst på et kjølig, skyggefullt sted, og for enkel og effektiv transport av isen ville det være en fordel med kort vei til sjøen, og en klar høydeforskjell mellom dammen og sjøen.

”Mollebeck Mÿhr” framsto åpenbart som velegnet til dette formålet. Myra lå i et forholdsvis dypt, trangt dalsøkk, bestående av to kryssende tertiærske forkastningslinjer gravd ut av isen, og ved en oppdemming av vannsiget ville bergveggene danne naturlige, vanntette vegger rundt det meste av dammen – menneskeskapte demninger ville kun behøves i nord- og sørenden av myra, og til disse ville man kunne benytte seg av lokale masseavsetninger fra istiden.

Videre var veien kort til sjøen, og til et sted som egnet seg for anlegging av brygge, og for utskiping, og den betydelige høydeforskjellen ville muliggjøre rask transport av isblokker fra dammen til sjøen ved hjelp av gravitasjonen, kombinert med en ”rutsjebane”, en såkalt isrenne.

Byggingen av Molbekkdammen begynte i 1875. Massene til den store demningen i sør ble hentet fra en grusrygg som ligger mellom dammen og Kongeveien, og som stammer fra siste istid, fra en breelv. Samtidig ble det laget en vei mellom dette grustaket og foten av dammen. Til demningen ved nordenden av myra, som er mye mindre i størrelse enn den søndre, benyttet man grusmasser som fantes like ved.

Det ble også konstruert en steinsatt isrenne, og nede ved sundet, omtrent der jernbanetunnelen begynner i dag, ble det satt opp et ishus til lagring av ferdigskårne blokker, og en brygge for eksport av isen til Storbritannia.

Den første isskjæringen på den nye dammen fant sted vinteren 1876. For dyrene i området, og eventuelle skogsarbeidere og vandrere, må denne vinteren ha framstått som noe særdeles uvanlig. Istedenfor stillheten som hadde pleid å råde på denne årstiden, var hadde man nå lyden av hektisk menneskelig aktivitet – hester og vogner, menn i samtale, saging og skraping, skvulping og plasking.

Til isskjæringen brukte man gjerne en spesiell issag som var bred i bladet øverst ved håndtaket, og som så smalnet av nedover mot enden. Til enden av sagen ble det noen ganger festet et lodd, slik at det skulle gå lettere å føre sagen ned gjennom isen. Gamle sagblad fra oppgangssager ble også benyttet. Størrelsen på det ferdige iskubene var 24 ganger 24 tommer (61 ganger 61 cm).

Alfred Olsen Haug, bestefar til Solveig Haug Urdal, var en av dem som tok del i

isskjæringen på Molbekk, og Urdal kan fortelle at hun i sin barndom hørte mange historier om slitet med å måke snø av tjernet for at isen skulle bli tjukk, og den tunge skjæringen som fulgte.

Peterson ble snart den største iseksportøren i Moss. Isskjæringen skal ha gitt arbeid til omkring 30 mann i rundt to måneder, tall som trolig inkluderer noe aktivitet på Vansjø. Utskipningen foregikk i tiden april–desember.

Endret naturen kraftig

Inngrepet som skapte Molbekkdammen, fikk selvfølgelig store lokale konsekvenser for naturen. Noen var av den positive typen, andre av den negative typen. Den mest åpenbare følgen var at det oppsto et betydelig tjern, i et område der det ikke fantes noen større tjern fra før av, med alt hva dette medførte av nye biotoper for dyr og planter, og nye opplevelsesmuligheter for friluftsinteresserte mennesker. Molbekken mellom den tidligere myra og Mossesundet ble tørrlagt, men samtidig ble grunnlaget lagt for en ny ”Molbekk” mellom nordenden av Molbekkdammen og Lindebaugen, og et særpreget ravinelandskap der denne bekken har gravd seg ned i løsmassene. Skogen mistet en myr, men myrområder finnes det flere av i nærheten.

I Molbekkdammen, som i dag er kjent som Molbekktjernet, har vi altså et eksempel på at menneskelige inngrep noen ganger kan øke både det biologiske mangfoldet og de estetiske verdiene i et område.

Jernbanen kommer

Da Smaalensbanen, i dag Østfoldbanen, ble konstruert, og jernbanesporet langs Mossesundet ble anlagt, noe som skjedde bare et par år etter at utskipingen av is fra Molbekkdammen hadde begynt, ble ishuset liggende på østsiden av sporet, mens brygga ble liggende på vestsiden. Dette kunne naturligvis ha skapt et stort problem for isbedriften, men en undergang sørget for at transporten kunne fortsette omtrent som før.

Fra isdam til drikkevannskilde og skøytebane

I 1909 ble det skåret is på Molbekk for siste gang. Da tjente arbeiderne fem øre per isblokk.

Noe senere ble Molbekk vannreservoar og drikkevannskilde for befolkningen på Kambo. Vann fra Molbekktjernet ble da pumpet til et basseng nær toppen av Kilsbakken. I dag er det fortsatt mulig finne spor etter pumpehuset, som sto i nordenden av tjernet, og grøften der vannledningen gikk, og bassenget ved Kilsbakken eksisterer fortsatt, men framstår nå som et lite tjern.

I 1940- og 50-årene var fungerte Molbekktjernet som skøytebane for barn i nordre bydel. Solveig Haug Urdal erindrer at det alltid var spennende om isen ville bære vekten av barna, og at det gjaldt å holde seg borte fra området ved pumpehuset.

Anleggsvei og trefelling

Siden midten av 1900-tallet har omgivelsene rundt tjernet stort sett fått ligge i fred for tekniske inngrep, med ett unntak. I 1993–94, da en del av jernbanesporet langs Mossesundet skulle legges i tunnel, bygde NSB en anleggsvei mellom sundet, Kongeveien og Trolldalen, over demningen ved sørenden av tjernet. Tillatelsen til byggingen av denne anleggsveien ble gitt av Moss kommune, som satte som betingelse for tillatelsen at veistrekningen mellom Kongeveien og sundet ble fjernet straks arbeidene med jernbanen var ferdige. Høsten 1995, da jernbanearbeidene var over, og tiden for fjerning nærmet seg, ble det imidlertid klart at det fantes interesser som var imot fjerning. Selv om anleggsveien forbi Molbekktjernet inkluderte en fylling med flere tusen kubikkmeter stein. Flere lokale turgåere og beboere gikk da hardt ut i avisene, og krevde at kommunen måtte holde fast ved fjerning. Det ble verneinteressene som vant fram. Året etter, i 1996, fulgte NSB opp avtalen med Moss kommune.

Men veien var ikke det eneste inngrepet tjernet var blitt utsatt for. I forbindelse med veibyggingen var så godt som alle trærne som på demningen – deriblant flere store, gamle løvtrær – blitt kappet ned. Dette hadde forårsaket vel så stor fortvilelse blant turgåere som anleggsveien. Sinte leserinnlegg i avisene påtalte raseringen av naturen ved Molbekktjernet.

Anleggsveien ble fjernet, men de store trærne kunne ingen gjenskape. I deres fravær så den søndre delen av Molbekktjernet radikalt annerledes ut enn den hadde gjort noen år tidligere.

I dag, femten år senere, har heldigvis vegetasjonen vokst til såpass at man må kunne si at sårene langt på vei er leget.

Ny bru i gammel stil

En annen endring i nyere tid har vært byggingen av brua over sørenden av tjernet, der bekken fra ”Ellebougis Mÿhr” renner ut. På begynnelsen av 1900-tallet var det en bru her, bygd i [årstall], men i 19[årstall]-årene falt den sammen, og siden var det i mange år ingen bru ved Molbekktjernet. I [årstall] ble det imidlertid reist en ny bru, siden det eksisterte et foto av den opprinnelige brua, kunne man bygge den nye som en tro kopi av den gamle.

Gjenværende spor etter isskjæringen

Det tydeligste minnet om at det en gang ble skåret is på Molbekktjernet, er restene av den steinsatte isrenna, som lever et stille og bortgjemt liv i skogen nedenfor den søndre demningen.

Et kjerneområde for friluftslivet

I dag ligger Molbekktjernet, og sonen omkring det, som selve kjernen, for ikke å si kronjuvelen, i det som er igjen av frilufts- og naturområdet Mosseskogen. Tjernet er et uhyre populært turmål, spesielt på sommeren – det grilles og teltes, bades og fiskes. Det er lett å glemme at tjernet ble anlagt av mennesker, for bare drøyt hundre år siden – det er som om det alltid har vært der.

(Faktaramme: En isdam var et vannmagasin der man om vinteren kunne hente ut isblokker til bruk i datidens primitive ”kjøleskap”. Ved å lagre isen i sagmugg kunne man nemlig få den til å holde seg i opptil flere måneder, og dermed hadde man grunnlaget man trengte for å kjøle ned det viktigste av matvarer.

Nå ble faktisk konseptet som la grunnlaget for moderne kjøleskap funnet opp alt i 1805, av amerikaneren Oliver Evans, men det var først på begynnelsen av 1900-tallet at man kom i gang med å produsere kjøleskap beregnet på hjemmebruk. Så på 1800-tallet var de aller fleste fortsatt avhengige av is og sagmugg – eller av jevn tilgang på ferske matvarer.)

Kart, Egil Jensen

Ting rundt dammen:

1) Ref 27608—40739

Her sto pumpehuset til Kambo vannverk.

2) Ref 27654—40698

Den nordre dam fylling. Der hentet de grusen fra nærliggende områder og ødela samtidig et fornminne område.

3) Ref 27648—40679

Her er det sprengt ut et overløp, det tømmer seg ut i en ravine.

4) Ref 27605—40639

Ved denne forkastningen er det bygd en tørrmur i tillegg til grusfylling.

5) Ref 27522—40466

Spor etter en bygning ved enden av et veispor.

6) Veien de brukte til å frakte grusen fra grustaket og til dammens fot. Merket med grønt.

Kilder:

Jensen, Egil 2008, *Landskapshistorie og kulturminner – Mosseskogen. Rapport til Kambo Vel*

Urdal, Solveig Haug, artikkel om Molbekktjernet

Urdal, Solveig Haug, Kamboheftet

Warberg-Knoll, Helge 1995, ”Anleggsvei ødelegger naturperle”, *Moss Avis*, 23.10.1995, side 10–11